

4. Боде П. Современные кинотеатры / Пауль Боде ; пер. с нем. И. Л. Черня, М. В. Леонене ; [под ред. А. Я. Корнфельда, Б. П. Михайлова]. – М., 1964. – 112 с.
5. Савченко В. В. Многоцелевые зрелищные и спортивные залы / В. В. Савченко. – К. : Будівельник, 1979. – 168 с.
6. Савченко М. Р. Зал и зрелище. Условия видимости : кинозалы, театральные, концертные, спортивные залы и арены. Функциональная форма. Критерий комфортности / М. Р. Савченко. – М. : Изд-во ЛКИ, 2007. – 200 с.

В статье исследованы приемы и способы внутренней отделки зрительного зала кинотеатров 60–80-х гг. XX в.

Ключевые слова: кинотеатр, зрительный зал, сцена.

The article investigated techniques and methods of the auditorium theater interior of cinema halls in the XX century 60–80 years period.

Key words: cinema hall, auditorium, stage.

УДК 261.6

Богдана Тивонюк

ВИДАВНИЧА ТА КУЛЬТУРНО-ОСВІТНЯ ДІЯЛЬНІСТЬ ПОЧАЇВСЬКОЇ СВЯТО-УСПЕНСЬКОЇ ЛАВРИ У XVIII–XX СТОЛІТТЯХ

Стаття присвячена питанням культурно-мистецького значення діяльності Почаївського монастиря у XVIII–XX століттях. Розглянуто здобутки книговидавничої справи лаври. Висвітлено роботу навчальних закладів, зокрема, рисувальної школи. Відмічено участь у виставках художньої продукції майстерень монастиря та учнівських і вчительських робіт.

Ключові слова: лавра, майстерня, школа, виставка, книговидавничка, культурно-мистецька діяльність.

Упродовж тривалого часу історії України монастирі були вагомим чинником духовного розвитку суспільства: впливали на культуру, мистецтво та значною мірою на політичне й економічне життя регіонів свого зосередження. Одним із таких монастирів в Україні у XVIII–XX ст. була Свято-Успенська Почаївська лавра.

Нині, коли активно здійснюються дослідження художньої спадщини минулого, актуальним є питання ролі Почаївського монастиря в культурному житті краю та його впливу на розвиток мистецтва в регіоні.

Дослідженню історії Почаївської Свято-Успенської лаври присвятили свої праці Амвросій (Лотоцький) [1], А.Хойнацький [24], І.Огієнко [15], В.Левицький [12], І.Дубилко [7]. З-поміж останніх досліджень і публікацій заслуговують на увагу роботи П.Ричкова та В.Луца [18], Г.Чернихівського [22], у яких висвітлюються питання історії й мистецької спадщини монастиря.

Сучасні історики та науковці все частіше акцентують увагу на тому, наскільки суттєве значення має діяльність православних монастирів у галузі освіти, культури, книгодрукування, мистецтва тощо. Важливість лаври як культурно-освітнього та мистецького центру відзначають такі дослідники, як В.Рожко [19; 20], С.Лук'яненко [13], В.Дудар [8], О.Булига [3], Д.Кепін [10].

У збірнику матеріалів міжнародної наукової конференції “Почаївський монастир в контексті історії та духовності українського народу” (1995) [17] порушуються питання ролі Почаївського монастиря в історії культури України такими науковцями, як Л.Бойцун, А.Гудима, А.Ханас, В.Климов, Б.Лабінський, І.Петрів, А.Марушкевич, І.Мозговий, Б.Хаварівський, Т.Горбаченко, В.Лубський та іншими. А.Гудима також активно працює над цією темою, свідченням чого є книга “Почаївський монастир в історичній долі українства” (2003) [5].

З останніх досліджень вагомою є робота О.Панфілової “Мистецьке життя Кременеччини 20–30-х років XX століття”, де авторка детально описує види художніх робіт майстерень Почаївського монастиря в зазначений період і відмічає його значну мистецьку функцію, важливу роль у розвитку народної освіти [16, с.31].

Вивчення цього питання є неможливим без документів фонду “Духовний Собор Почаївської лаври” (ф. 258, оп. 1–3), у яких зафіксовано значимі події в житті релігійного центру.

Метою статті є аналіз видавничої, культурно-мистецької, освітньої діяльності Свято-Успенської Почаївської лаври у XVIII–XX ст., визначення її ролі в культурному розвитку Західної України та впливу на розвиток мистецтва в регіоні.

На думку більшості науковців, період перебування в унії позитивно позначився на книговидавничій справі Свято-Успенської Почаївської лаври. Це підтверджує і збірка друків Рівненського краєзнавчого музею, до якої входить шістьдесят чотири книги [3, с.111]. Монастир не тільки виконував роль духовно-освітянського центру Волині, а й включився в національно-культурний рух Галичини [11, с.41].

На 1780–1800 рр. припадає особливо активна освітня та видавнича діяльність монастиря [11, с.43]. При ньому було відкрито три школи, де навчалися діти з малозабезпечених сімей усієї Волині та Галичини.

Велику просвітницьку роботу здійснювала лаврська друкарня, багато з книг якої видавалися українською мовою. Одним із перших вийшов “Службник”. Із видань, що близькі до української розмовної мови, варто назвати збірки проповідей “Сім’я слова Божого на ниві сердець чоловічеських сіяного” і “Народовещаніє ілі слово к народу кафолічеському”, “Науки парохіяльня”. У 1788 році видрукувано господарський порадище із закликом учитися читати рідною мовою, “Політика свецькая” з правилами доброго тону [11, с.44].

Важливе місце серед виданих у 1790 р. у Почаєві книг займає збірник духовних пісень XVII–XVIII століть – “Богогласник”. Варто наголосити на тому, що це було перше друковане видання, котре містило ноти та тексти понад 250 пісень. Із мистецької точки зору, “Богогласник” ілюстрований майже 30-ма високохудожніми гравюрами на християнську тематику, майстерними заставками та кінцівками, добротними палітурками місцевого виробництва [14, с.51]. Відомо, що Почаївська друкарня була добре обладнана, славилася мистецтвом орнаментування та якістю паперу. Друки цього періоду відзначаються високим рівнем поліграфічного виконання. Вони оздоблювалися гравюрами відомих митців того часу: Йосипа й Адама Гочемських, Федора Стрільбицького, Івана Филиповича, Федора Охрімовського та інших художників. Заслугують уваги й досягнення майстрів у декоративному оздобленні: майстерне виконання заставок, кінцівок і художніх ініціалів [3, с.112]. Книги, видані в лаврі, належать до найкращих надбань українського друкованого мистецтва та літератури того часу.

Із 1887 року видається тижневик “Почаевский Листок”, у якому друкувалися православні богослужбні тексти, проповіді, що були джерелом духовності та знань. Виходили у світ твори, які знайомили з історією монастиря: “Историческое описание Почаевской Лавры”, “Почаевская Свято-Успенская лавра”, “Историческое описание, украшенное рисунками. Прот. Хойнацкого” [13, с.45]. Вагомим інформаційним джерелом був вісник “Волынские епархиальные ведомости”, котрий видавався на території Волині в XIX – на початку XX століть. Тут висвітлювалися найбільш важливі події церковного та суспільного життя, крім цього, вісник виконував рекламну функцію.

Завдяки тому, що при Почаївській лаврі існував відділ Волинського Давньосховища, до наших днів дійшли цінні артефакти, пов’язані з монастирем: ікони, церковний одяг, портрети фундаторів і ктиторів лаври, гетьманська булава, позолочений герб, стародруки. У 1892 р. це зібрання поповнилося старовинними книгами та рукописними документами, наданими Київською духовною академією. Крім того, при сховищі діяло Археологічне товариство, що займалося не лише збором і зберіганням, а й детальним вивченням та аналізом старовини [13, с.45]. Такі мистецькі інтереси лаври яскраво засвідчують її участь у культурному житті краю. На початку XX століття зібрані матеріали були частково вивезені до Житомирського Давньосховища.

Серед документів Державного архіву Тернопільської області, окрім відомостей про перебіг подій у монастирі, знаходимо джерела, що демонструють увесь спектр життя навколишніх сіл, краю, суспільні та державні відносини, шкільництво, друкування книг, іконописні майстерні та будівництво храмів. Є і списки пожертв, і жертводавців на будівництво православних церков у Сербії, Брюсселі, Моздоці, собору св. Володимира та пам’ятника Б.Хмельницькому в Києві [23, с.96]. Ці факти є свідченням того, що монахи Почаївської лаври брали активну участь у культурному та соціально-економічному житті краю.

Як зазначає у своїй статті В.Дем'ян, ще Ганна Гойська визначила мету діяльності Почаївського монастиря як освітнього осередку Волині [6, с.23]. Така робота лаври ще за часів приналежності до греко-католицької церкви була досить помітна: тут діяла народна школа, де навчалися діти з навколишніх сіл [15, с.334]. Для послушників (новіціатів) працював трирічний навчальний заклад, у якому викладали польську мову, риторичку, філософію, арифметику, математику та інші предмети. Навчання проводилося латиною [8, с.191]. Крім того, при лаврі діяла світська повітова школа з 3–4-річним курсом навчання. Тут навчалися діти української та польської шляхти Волині, а також із сусідніх регіонів. Учителями в школі були переважно ченці, рідше – світські особи.

Із Відомостей про Монастир Почаївський Базилианський у губернії Волинській повіті Кременецькому в містечку Новий Почаїв дізнаємося про перелік навчальних закладів, що існували на території монастиря в 1822 році: новіціат для підготовки монахів, що складався зі шкіл нижчої риторички та морального богослов'я. Школа для світського юнацтва різного станового походження налічувала 5 учителів, які викладали моральне виховання, географію, арифметику, початки історії, геометрію, каліграфію, малювання й мови (польську, російську, латинську та німецьку) [8, с.192]. Як бачимо, на той час велика увага приділялася здобуттю знань. Особливо важливим у цьому контексті вважаємо навчання основам образотворчої грамоти.

У Почаївській лаврі в 1869 р. було відкрито ремісничу школу, яку через сімнадцять років реорганізували у двокласну церковноприходську. Пізніше працювала й церковно-учительська, що готувала вчителів для церковнопарафіяльних шкіл.

При монастирі у XVIII столітті виникають також численні майстерні, що виконували значну мистецьку функцію в регіоні. Окрім вчительської, діяла рисувальна школа, де навчали іконопису, позолотня, власна палітурня, швейна та майстерня іконостасів, столярня [16, с.31]. Вони забезпечували церковним начинням не лише навколишні села та міста (Кременець, Дубно, Млинів, Луцьк, Остріг, Дубровиця, Сарни, Камінь-Каширський та ін.), а й регіон загалом і славилися своїм крамом за кордоном. Зокрема, їхніми замовниками були й мешканці Франції, Америки, Африки [4, арк.5].

Тут виробляли різноманітні речі церковного вжитку, про які можна дізнатися зі звітних відомостей про виконану роботу Почаївського монастиря 1928 р. і, зокрема, з проекту оголошення, що було подане в періодичну пресу та журнали “Воскресное чтение”, “Духовна бесіда”. Саме в них описано види робіт іконописної майстерні святині: виконання ікон із чеканим фоном по золоту, виготовлення дівочих образів для хресних ходів, плащаниць, хоругв на полотні й на дошках різного розміру, ікон у дерев'яних кіотах, як простих, так і різьблених, точні копії чудотворного образу Божої матері Почаївської [21, арк. 7].

Одночасно при іконописній майстерні в XIX – на початку XX століть працювала й рисувальна школа, де учні навчалися основ образотворчого мистецтва. До груп могли також приєднуватися “вільно приходящі”, а оплата вносилася не так за навчання, як за харчування. Вивчення матеріалу тут відповідало рівню початкової художньої освіти: діти оволодівали азами образотворчої майстерності, пізнавали різні техніки, матеріали (вугілля, олівець, олія, темпера, акварель) і жанри [16, с.32]. Окрім навчання, учні допомагали здійснювати поновлювальні та ремонтні роботи в храмах, прибирали, мили приміщення, брали участь у ранніх і вечірніх молитвах, богослужіннях, піснеспівах.

Свідченням того, що Почаївська лавра не була осторонь мистецького життя, є той факт, що учнівські роботи неодноразово виставлялись у різних експозиціях ікон ще в 1890 та 1904 роках. Інформація про це знаходиться в інвентарному описі майна 1934 року, де серед списку матеріалів майстерні, альбомів та інших речей наявні свідоцтва про участь у виставках [9, арк. 2]. Також відомо, що в рисувальній школі в 1925–1931 рр. викладав талановитий художник Олександр Якимчук, котрий здобував освіту в Києві та в приватних майстернях Італії та Варшави. Окрім роботи, він був постійним учасником показів у Львові, Кременці, Луцьку, Варшаві та мав кілька персональних. У 1928 році разом з учнями побував на Волинській виставці сільського господарства та промисловості “Targi Wschodnie”, що проходила в Луцьку [16, с.34–35]. Тут було представлено роботи майстерень і рисувальної школи: ікони, різножанрові замальовки. Наступного року взяв участь уже у Всепольській виставці в Познані, на якій було представлено значно більше учнівських робіт і робіт самого Якимчука.

У стінах лаври навчалися відомі українські художники Іван Хворостецький та Олекса Шатківський, що дало початок їх творчій діяльності.

Висновки. Отже, розглянувши та проаналізувавши різноманітну діяльність Почаївської лаври, ми дійшли висновку, що, незважаючи на різні обставини в історії лаври, конфесійну приналежність, монастир розвивався, мав значні здобутки в книгодрукуванні, освітній, мистецькій діяльності. Про значимість художньої майстерності монастиря можемо судити з активної участі лаври в показах. Щодо виконання художніх робіт як у лаврських храмах, так і на замовлення, то варто зазначити, що іконописні твори й вироби позолотної майстерні були розповсюджені по всій Україні та за її межами. Культурні й мистецькі функції Почаївської Свято-Успенської лаври реалізовувалися завдяки різноплановій діяльності численних майстерень монастиря та мали важливе значення для всього західного регіону.

1. Амвросий (Лотоцкий). Сказание историческое о Почаевской Успенской лавре бывшего наместника Лавры архимандрита Амвросия / Амвросий (Лотоцкий). – Почаев, 1886. – 313 с.
2. Бойцун Л. Берестейське порозуміння в історичній долі України та відгомін у документах Почаївської лаври / Л. Бойцун // Берестя – 1596 рр. : матеріали Всеукр. наук. богословської конф. – Тернопіль, 1996. – С. 4–9.
3. Булига О. Друкована продукція Почаївської Лаври у фондівій колекції Рівненського краєзнавчого музею та її використання в експозиційній роботі / О. Булига // Історія релігій в Україні. – Львів, 2001. – Кн. 1. – С.110–115.
4. Ведомости об исполненных заказах позолотной мастерской 1928–1929 гг. // ДАТО, ф. 258 : Духовний собор Почаївської лаври, оп. 3, спр. 787, 53 арк.
5. Гудима А. Почаївський монастир в історичній долі Українства / А. Гудима. – Тернопіль, 2003. – 38 с.
6. Дем'ян В. Духовний зв'язок двох святинь: перегук в історії Києво-Печерського та Почаївського монастирів / В. Дем'ян // Почаївський монастир в контексті історії та духовності українського народу : тези наук. конф. – Тернопіль, 1995. – С. 21–23.
7. Дубилко І. Почаївський монастир в історії нашого народу / Іван Дубилко. – Вінніпег : Ін-т дослідів Волині, 1986. – 116 с.
8. Дудар В. Культурно-освітня діяльність Почаївського монастиря у XIX ст. / В. Дудар // Наукові записки. Серія: Історія. – Тернопіль : ТНПУ ім. В. Гнатюка, 2007. – Вип. 1. – С. 191–193.
9. Инвентарное описание имущества иконописной мастерской 1934–1936 гг. // ДАТО, ф. 258 Духовний собор Почаївської лаври, оп. 3, спр. 824, 124 арк.
10. Кепін Д. Перлина Волинського краю / Д. Кепін // Вісник Книжкової палати. – 2007. – № 7. – С. 39–41.
11. Лабінський Б. Почаївський монастир і українське національне відродження (остання чверть XVIII століття) / Б. Лабінський // Почаївський монастир в контексті історії та духовності українського народу : тези наук. конф. – Тернопіль, 1995. – С. 41–44.
12. Левицкий В. Материалы по истории Почаевской Лавры / В. Левицкий. – Почаев, 1912. – Т. 1. – 184 с.
13. Лук'яненко С. Почаївська Лавра в історії української культури / С. Лук'яненко // Релігія і церква в національному відродженні України : тези наук. конф. – Тернопіль, 1993. – С. 44–46.
14. Медведик П. “Богогласник” як пам'ятка української пісенної культури / П. Медведик // Почаївський монастир в контексті історії та духовності українського народу : тези наук. конф. – Тернопіль, 1995. – С. 50–55.
15. Митрополит Іларіон [Огієнко І. І.]. Фортеця православ'я на Волині – Свята Почаївська Лавра / Митрополит Іларіон. – Вінніпег, 1961. – 398 с.
16. Панфілова О. Г. Мистецьке життя Кременеччини 20–30-х років XX століття : дис. ... канд. мистецтвознав. : 26.00.01 “Теорія та історія культури” / Олександра Георгіївна Панфілова. – Тернопіль, 2009. – 159 с.
17. Почаївський монастир в контексті історії та духовності українського народу : тези наук. конф. – Тернопіль, 1995. – 118 с.
18. Ричков П. А. Почаївська Свято-Успенська лавра / П. А. Ричков, В. Д. Луц. – К. : Техніка, 2000. – 136 с. : іл.
19. Рожко В. Є. Духовні православні освітні заклади Волині Х–XX ст. : історико-краєзнавчий нарис / В. Є. Рожко. – Луцьк : Медіа, 2002. – 280 с.
20. Рожко В. Є. Українське православне церковне мистецтво Волині (IX–XX ст.) : історично-краєзнавчий нарис / В. Є. Рожко. – Луцьк : Волин. обл. друк., 2006. – 400 с.

21. Справа про діяльність іконописної майстерні // ДАТО, ф. 258 Духовний собор Почаївської лаври, оп. 3, спр. 955, 123 арк.
22. Чернихівський Г. І. Почаївська Свято-Успенська Лавра / Г. І. Чернихівський, В. О. Балюх. – Тернопіль : Збруч, 2006. – 47 с.
23. Хаварівський Б. Архів Почаївського монастиря як джерело історичної правди / Б. Хаварівський // Почаївський монастир в контексті історії та духовності українського народу : тези наук. конф. – Тернопіль, 1995. – С. 94–97.
24. Хойнацкий А. Ф. К истории последних времен Почаевской лавры / А. Ф. Хойнацкий // Волинские епархиальные ведомости. – 1885. – № 29. – С. 931–947.

Статья посвящена вопросам культурно-художественного значения деятельности Почаевского монастыря в XVIII–XX ст. Рассмотрены достижения книжно-издательского дела лавры. Отражена работа учебных заведений, в частности рисовальной школы. Отмечено участие в выставках художественной продукции мастерских монастыря, студенческих и учительских работ.

Ключевые слова: лавра, мастерская, школа, выставка, книгоиздательская, культурно-творческая деятельность.

The article is devoted to the questions of cultural and artistic value of Pochaiv monastery's activity in XVIII–XX. It examines achievements of the book-publishing activity and peculiarities of the education establishments including artist school. Participating in the exhibitions of workshop's products of monastery and student's and teacher's works is marked.

Key words: Pochaiv monastery, lavra, printing house, icon-painting workshop, school, cultural activity, art activity.

УДК 746/749:747

Оксана Веретко

ГЕНЕЗА ТРАДИЦІЙНИХ ХАТНІХ ПРИКРАС

У статті простежено найдавніші прояви хатнього декору на українських землях: розпис елементів внутрішньої обстави житла, орнаментацию глиняного посуду, тканин, виробів з дерева, дохристиянські обереги з природних матеріалів. Розглянуто гіпотези про генезу традиційних хатніх прикрас як відгомін язичницьких вірувань.

Ключові слова: генеза, хатній декор, орнамент.

Вивчення генези традиційних хатніх прикрас є одним з важливих етапів дослідження декору українського народного житла як своєрідного художнього явища. Сьогодні настінні розписи, витинанки, солом'яні та квіткові оздобы, різьблені, ткані й вишиті вироби, розписи на кераміці, писанки та інші типологічні групи хатнього декору мають різний ступінь вивченості. У цьому контексті постає найбільш актуальною проблема з'ясування походження традиційних хатніх прикрас.

Мета статті – виявити та проаналізувати генезу хатніх прикрас. Для досягнення мети поставлені такі завдання:

- простежити найдавніші прояви хатнього декору на українських землях;
- визначити основні мотиваційні чинники, що зумовили появу візерунків на деталях житлової архітектури, дерев'яних виробах, а також прикрас із природних матеріалів.

У науковій літературі певною мірою висвітлено розвиток традиційного оздоблення інтер'єру житла, однак дослідники не ставили перед собою завдання вивчити його генезу. Відомості, дотичні до цієї проблематики, знаходимо в працях В.Щербаківського [23], Б.Рибаківа [15], М.Селівачова [16], М.Станкевича [18; 20; 21], О.Найдена [12], А.Данилюка [3] та інших учених. Дослідження генези хатнього декору значною мірою ґрунтується на гіпотезах, оскільки матеріали, що служили для створення прикрас, переважно були нетривкими, а вироби з них, як і саме житло, у більшості випадків до нас не дійшли. Тому цінним джерелом для вивчення цієї теми можуть бути археологічні матеріали.

Питання генези хатнього декору сягає часу появи найдавніших будівель чи їх прототипів. Перші спроби прикрасити своє помешкання, напевне, слід відносити до моменту появи постійного житла. Імовірно, поява “протодекору” подекуди могла бути навіть випадковою. Відсут-